

Receptarea operei literare

Cunoașterea prin literatură este una specială, literatura aparținând domeniului artei, de aceea investigarea fenomenului literar se realizează cu mijloace specifice, diferite de cele folosite în studiul limbii: **Literatura nu se predă, ea trebuie „receptată”**, folosind ca **modalitate specifică „intuitia artistică”**. (C. Parfene, 1997, p.112)

Fiind o formă specifică de cunoaștere a lumii raportată la om, opera literară se adresează mai întâi *sensibilității* umane.

Cititorul – receptor al operei de artă manifestă un *interes artistic*, ceea ce înseamnă o *atitudine contemplativă*, dar și *activă* din partea receptorului față de operă, prin care se stabilește o *coparticipare* a celor doi factori (operă și receptor) în procesul receptării. Într-o anumită măsură se poate spune că receptarea unei opere este un act de creație.

Treptele estetice ale interesului artistic sunt: *curiozitatea, plăcerea și nevoia spirituală*. Nevoia estetică reprezintă un stadiu superior de dezvoltare spirituală, la care se ajunge printr-un proces educativ îndelungat și complex. Interesul artistic se formează în primul rând prin contactul direct cu operele.

Receptarea este o scară cu multe trepte, de la lectura ingenuă, dar intuind unitatea întregului, până la contactul critic. *Emoția estetică*, fiind o dimensiune a receptării este prezentă la toate treptele receptării. Receptarea unei opere literare diferă de la receptor la receptor, deosebirile individuale țin de sensibilitate, cultură și gust.

De remarcat că structura operei literare își dezvăluie semnificația artistică numai în *procesul receptării*, în relație cu sensibilitatea, imaginația și cultura estetică a subiectului receptor. Gradul de rezonanță este în raport direct proporțional cu disponibilitatea afectiv-intelectivă a receptorului.

Procesul receptării literaturii în școală se identifică cu procesul de formare și dezvoltare la elevi a interesului artistic, cu cele trei trepte ale sale: curiozitate, plăcere, nevoie spirituală.

Didactica lecturii

Educația literar-artistică (ELA) este domeniul de formare a cititorului cult de literatură, prin cunoașterea apropiată a unor opere și fenomene literare de valoare și prin angajarea elevului în producerea, redactarea unor texte literare și interpretative.)

În didactica ultimelor decenii s-au manifestat **două tendințe în studiul textului literar**: (A.Pamfil, 2003, p.71)

- 1) una centrată pe *descoperirea structurii și „sensului încifrat al textului”*, (care a condus la impunerea comentariilor – șablon – memorate și reproduse de elevi în clasă sau cu ocazia concursurilor și examenelor);
- 2) cealaltă, dezvoltată din «*teoriile receptării*», propune un *demers de valorificare a „reacției afective a cititorului, a sensului construit de cititor în actul lecturii.”*

Această a doua orientare este prezentă în lucrările de didactica limbii și literaturii române apărute în ultimii ani, fiind principalul reper în structurarea programelor și manualelor pentru gimnaziu și liceu. S-a conturat, astfel:

Didactica lecturii care propune *strategii de formare a competenței lecturale* a elevilor.

În didactica lecturii s-au impus, de asemenea, trei direcții importante:

- *exitnderea ariei lecturii dincolo de textul literar;*

- realizarea unor scenarii didactice focalizate asupra elevului cititor și asupra procesului prin care elevul construiește sens în actul lecturii;
- interacțiunea a trei factori pentru reușita actului lecturii: *textul, contextul* în care se realizează lectura și *cititorul*.

În timpul școlarității, **elevul se apropie de textul literar treptat**, modificându-și statutul de **“lector inocent”** în acela de **“lector eficient”**, devenind, în cele din urmă, **“lector competent”**, adică cititor **“avizat” de literatură**.

Etapa **gimnaziului, etapa lecturii literare**, se caracterizează prin *trecerea de la receptarea textului “ca mijloc de comunicare”- prin practicarea unei lecturicecorecte, curente și expresive, specifice învățământului primar – “la receptarea literaturii ca modalitate specifică de comunicare – comunicarea literară”*.

Textele literare, epice, lirice și dramatice, în versuri și în proza- selectate după criteriile: valoric, estetic, stilistic, formativ, diversitatea structurilor textuale, calități lingvistice și formale, diversitate tematica, nivel de lizibilitate, dar și posibilitatea de a ilustra noțiuni/ concepte operaționale, asigură premisele *inițierii în studiul literaturii, menținerii interesului pentru lectură*, în general, *ilustrării elementelor de limbă română și exersării comunicării*.

Lectura – ca strategie didactică de abordare a textului literar – capătă o nouă dimensiune: *lectura studiu* sau *lectura aprofundată*, de *descoperire a particularităților operelor*, prin antrenarea elevilor într-o învățare activă.

Terminologia referitoare la textul literar se îmbogățește prin însușirea, de la o clasă la alta, a unor noțiuni despre *structura operelor studiate, personaje, eu liric, teme, motive, elemente de prozodie, figuri de stil, specii ale prozei, poeziei și dramaturgiei* etc.

Studiul textului literar se subordonează unor principii de receptare pentru că *nu există o modalitate șablon*, ci numai *un cadru adaptat* structurii specifice a fiecărei opere literare:

- principiul „*diferențierii*”: fiecare text trebuie să fie receptat în unicitatea lui;
- principiul „*analizei simultane a relației dintre conținut și expresie*”;
- principiul „*participării active a elevilor*”: fiecare receptor de literatură își creează în minte un model al său, diferit de al celorlalți. (C.Parfene,1997)

Accentuând importanța actului lecturii pentru înțelegerea și interpretarea operei literare, **Alina Pamfil** formulează alte două principii ale studiului textului în gimnaziu:

- *importanța înțelegerii textului “în profunzime” și a cunoașterii lui “în detaliu”, cunoașterea „ sensului literal”;*
- *“valorificarea experienței subiective pe care actul lecturii și interpretării o presupune”.*

Principii ale didacticii lecturii:

- ***Diversitate de texte supuse discuției:*** nu doar textul literar - deși discutarea acestuia are o pondere predominantă, în special în liceu -, și în cadrul acestuia, texte ilustrând genuri, specii, curente, epoci literare diverse, ci și cel nonliterar (publicistic, științific etc.) sau cel aparținând altor arte.
- ***Flexibilitatea grilelor de lectură***, a căilor de acces, în vederea adecvării acestora la tipul de text. Este evident că nu se poate aplica aceeași grilă de lectură în abordarea unui text narativ sau a unei poezii, a unei poezii romantice sau a unei poezii postmoderne. De aceea, adecvarea grilei de lectură la tipul de text este în mod esențial

una dintre cheile de lectură care prilejuiește adevărata întâlnire cu textul și cu posibilele semnificații ale acestuia.

- **Centrarea asupra unor obiective / competențe de lectură** și nu asupra exhaustivității interpretării. Actul didactic centrat pe elev și pe obiective / competențe vizează prioritar anumite aspecte recomandate în programă.

- **Pluralitatea receptării:** re-construirea sensului în funcție de variabilele individuale.

Elevii trebuie încurajați să pășească în interiorul textului, să-i înțeleagă satura / urzeala, și să intre într-un dialog autentic cu lumea reprezentată de text. Fiecare elev intră în această experiență cu propriile valori, propriile repere și cunoștințe, chiar cu o anumită stare de moment care poate favoriza sau îngreuna receptarea. Este deci firesc ca înțelegerea și interpretarea textului să reflecte personalitatea fiecărui cititor în parte. Pluralitatea înseamnă firește opinii diferite, chiar opuse, dar și nuanțări sau subtilități ale unor interpretări apropiate. Încurajează-i pe elevi să-și exprime punctele de vedere, cu condiția ca ele să poată fi susținute cu argumente din textul discutat.

- **Receptarea dirijată / ghidarea receptării lecturii școlare.** Profesorul trebuie să ghideze lectura (să aleagă căile de acces spre text, metodele de lucru cu textul, să ofere un demers coerent de abordare a textului). La sfârșitul călătoriei în lumea textului, fiecare elev ar putea să ajungă la o înțelegere personală a textului discutat. Profesorul nu este cel care dă verdicte privind cutare sau cutare interpretare pe care elevii o dau unui text, ci este cel care încurajează nașterea ideilor, împărtășirea acestora sau confruntarea dintre ele. Doar dacă este solicitat în mod expres, profesorul va împărtăși elevilor propria interpretare, dar nu o va impune. La rândul său, profesorul este dator să arate argumentele din text pe care se bazează propria interpretare.

Cerințe speciale privind receptarea literaturii în școală:

1. Textele literar-artistice sunt mijloace pentru formarea elevilor ca cititori avizați de literatură.
2. Se impune ca elevii să fie permanent puși în *contactul direct cu operele*, să fie stimulată *sensibilitatea lor*,
3. Profesorul nu este transmițător de informații, ci un *ghid* priceput care să conducă elevii în înțelegerea *limbajului literar*. Importantă este formarea și consolidarea deprinderilor de a *citi (conștient, curent, expresiv)*, de a-și exprima impresiile de lectură într-o vorbire și scriere corecte, de a-și însuși un limbaj critic adecvat, a le asigura un orizont cultural bogat.
4. Realizarea educației estetice, formarea gustului pentru frumosul artistic prin raportarea operei literare la celelalte domenii ale artei – muzică, pictură, sculptură...
5. Profesorul este obligat să fie la curent cu cercetările în domeniul teoriei și practicii lecturii literaturii și cu progresele metodologiei didactice, pe care să le aplice creator în propria practică.

Modalități de abordare a textului

În școală, variabilelor receptării le corespund modalitățile didactice de abordare a textului literar. Cu ajutorul acestora, profesorul poate transforma textul dintr-un obiect static într-unul dinamic. Elevii trebuie ghidați să intre într-un dialog autentic cu textul și nu să accepte interpretarea profesorului asupra unui text. Oferta de texte trebuie să fie cât mai diversă și mai atractivă. Rolul profesorului este de a-l face pe fiecare elev să înțeleagă la ce anume îl ajută să poată citi adecvat texte literare sau nonliterare. În clasă, profesorul organizează, în fond, o receptare dirijată - îi învață pe elevi cum să citească un text sau o tipologie de texte: literare (narrative, dramatice, poetice) sau nonliterare.

Modalitățile didactice de abordare a textului sunt căile alese de profesor în dirijarea receptării. Ca orice parcurs, ele se definesc prin: început (de unde pornim investigarea textului), succesiunea etapelor (traseul metodologic), țintă (încotro îndreptăm demersul didactic, care sunt rezultatele așteptate ale demersului nostru).

Modalitățile de abordare a textului privesc aspectele (ce-ul) textului studiat care vor fi observate și analizate prioritar, iar metodele reprezintă felul în care se desfășoară (cum-ul) demersul didactic. Aceeași modalitate de abordare poate fi realizată cu ajutorul unor metode diferite. Ca atare, alegerea modalității sau a modalităților de abordare, a căilor de acces spre înțelegerea, analiza și interpretarea textului e firesc să precedă alegerea metodelor didactice.

Modalitățile didactice de abordare a textului literar nu se confundă nici cu metodele critice - critica hermeneutică, tematistă, psihanalitică, structuralistă, deconstructivistă etc. -, chiar dacă se inspiră frecvent din acestea. Diferența fundamentală constă în adaptarea modalităților didactice la obiectivele educaționale și la capacitatea elevilor de înțelegere și de asimilare. Modalitățile de abordare a textului operează, inevitabil, o selecție a problematicii câmpului textual abordat. Este esențial ca, prin folosirea unor modalități diferite practicate pe texte diverse, elevii să se familiarizeze cu o gamă largă de strategii de receptare. Nu a discuta exhaustiv un text este rostul orelor de literatură, ci a oferi cât mai multe posibilități de acces spre textele studiate, astfel încât aceste căi / modalități de abordare să poată fi aplicate de elevi în lectura individuală, pe texte noi - asemănătoare ca structură, tematică, sensibilitate estetică. Așadar, nu trebuie să dictezi comentarii, ci să îndrumi elevii spre a-și forma competențele de lectură utile pentru dezvoltarea personală și profesională. Prezentăm mai jos câteva dintre modalitățile de abordare a textului sau căile de acces pe care le poți folosi la clasă, în ora de literatură:

- **Abordarea ilustrativă** (lectura unui text ilustrativ pentru un curent literar, identificarea, împreună cu elevii, a trăsăturilor marcante ale textului);
- **Abordarea centrată pe „punctele tari“** ale textului (identificarea elementelor-cheie pentru interpretarea textului, opțiuni / alternative interpretative);
- **Abordarea retoric-argumentativă** (identificarea elementelor specifice discursului de tip argumentativ, analizarea acestora);
- **Abordarea problematizantă** (pornind de la elementele-surpriză ale textului, de la obscuritățile acestuia);
- **Abordarea tabulară** (identificarea paradigmelor semantice ale textului / câmpuri semantice / lexicale), corelații în plan denotativ / conotativ;
- **Abordarea din perspectivă comunicativă** (identificarea rolurilor de comunicare, interpretarea mesajului ca act de comunicare)
- **Abordarea structurală** (analiza pe niveluri de organizare a textului: fonetic, morfosintactic, semantic etc., corelații între observațiile făcute pe diversele paliere ale analizei);
- **Abordarea lineară** (la prima lectură și la relectură - progresie textuală, conștientizarea așteptărilor, anticipări, formarea macrostructurilor comprehensive, feed-back-uri);
- **Abordarea afectivă / emoțională** (reacții de identificare / respingere, corelarea cu experiențe personale).

Receptarea textului literar

Apropierea de textul literar se realizează prin **practicarea unor lecturi diferite (succesive / repetate)** ce conduc la *înțelegere și interpretare*.

Actul lecturii performante este un act complex și presupune, deopotrivă, cufundarea în text, identificarea cu lumea lui și ieșirea din text, depărtarea și instaurarea privirii deasupra: o privire interpretativă și critică.

Didactica lecturii transformă procesele simultane ale interacțiunii cu textul în etape succesive și apoi le desface în procese pentru a le putea aborda și exersa independent.

Lecturile succesive sunt reprezentate de niveluri diferite de înțelegere a textului, niveluri pe care le regăsim în majoritatea modelelor de lectură:

1. Înțelegerea textului din interiorul lumii lui, înțelegere realizată de *privirea inocentă sau ingenuă*;
2. Înțelegerea textului din exterior, înțelegere intermediată de privirea interpretativă sau critică.

Modele de lectură:

I. Modelul lui R. Scholes

1. *Lectura inocentă* – mod de a produce text din interiorul textului.
2. *Lectura interpretativă* – mod de a produce text despre text.
3. *Lectura critică* – mod de a produce text împotriva textului.

II. Modelul lui J. Langer, care definește relațiile dintre cititor și text astfel:

1. *A păși din exterior spre interior: intrarea în lumea textului;*
2. *A fi în interior și a explora lumea textului*
3. *A păși înapoi și a regândi datele cu care s-a pornit la drum;*
4. *A ieși din lumea textului și a obiectiva experiența.*

Pentru gimnaziu modalitățile de configurare a lecțiilor de literatură vor urmări să parcurgă procesele pe care lectura competentă le presupune și care orientează conturul unor momente didactice distincte și structurarea strategiilor operaționale proprii studiului textului literar.

Modelul de configurare a lecțiilor de literatură, pornind de la modelul actului de lectură și specificat de **J. Giasson** ar cuprinde următoarele momente didactice:

- I. **Moment** – cuprinde *prima lectură* și verificarea corectitudinii înțelegerii textului și care permite gruparea *primelor trei procese ale actului lecturii (microproces, procese de integrare, macroproces, procese de elaborare)*;
- II. **Moment** – include al patrulea proces al actului lecturii și ar cuprinde o a *doua lectură* și o discuție focalizată asupra *reacțiilor afective* pe care textul le-a provocat, asupra corelațiilor pe care elevul le-a realizat în timpul lecturii, între imaginile, evenimentele sau personajele textului și evenimente trăite sau citite în alte cărți.
- III. **Moment** – ar putea cuprinde a *treia lectură* și interpretarea textului, interpretarea semnificațiilor.

În gimnaziu, textul literar trebuie abordat prin intermediul a **cel puțin trei lecturi**, iar strategiile orientate spre **explicarea, comprehensiunea și interpretarea** operei. Vom sublinia și faptul că activitățile orientate spre realizarea, verificarea și valorizarea comprehensiunii constituie centrul vital al demersului didactic.

În orele de literatură, demersul didactic poate viza:

1. *Explicarea textului* (cadrarea lui din punctul de vedere al formulei estetice, al creației autorului sau al *epocii* căreia îi aparține);
2. *Comprehensiunea textului* (realizarea unei înțelegeri coerente și substanțiale a nivelului literal al textului).
3. *Interpretarea textului* (circumscrierea textului din punctul de vedere al categoriilor definite de teoria literaturii și reliefaarea semnificațiilor pe care actul relecturii le generează).

Demersul didactic de **receptare a textului literar** parcurge, în general, **trei etape**:

- I. **Prelectura;**
- II. **Înțelegerea și interpretarea** textului prin *lectură aprofundată*;
- III. **Reflecția.**

I. **PRELECTURA/** (după C. Parfene „*discuția orientativă*”, după V. Goia „*activități pregătitoare*”) provoacă *interesul elevilor pentru noul text*. Se actualizează *informații sumare despre autor și opera sa, textul este încadrat în volum, fragmentul în opera integrală, se stabilesc legături cu experiența de viață a elevilor*.

Aceasta este formula clasică de deschidere a studiului operei literare care poate alterna, însă, cu alte modalități: **anticipări ale conținutului textului** pornind de la *titlu, subtitlu, numele capitolelor, de la ilustrații sau alte aspecte care țin de paratext, ori “deschiderea prin câmpuri lexicale”* în cazul unor specii precum: basmul, pastelul, legenda, schița etc., câmpuri lexicale ce vor fi extinse, prin lectură, de elvi. (*Metoda termenilor predictivi; Ghidul de anticipație; Gândiți/ lucrați perechi/ comunicați* etc.(E. Ilie, p.191-194))

Profesorul poate adresa întrebări de felul:

Ce gânduri / amintiri vă provoacă lectura foii de titlu? Cum aproximați sensul, pornind de la titlu /subtitlu /moto etc.?

Se pot organiza activități de *scriere liberă* sau de anticipare de tipul *predicției pe bază de termenii dați în avans*, activități ce dezvoltă imaginația, creativitatea și competența de redactare a elevilor.

II. ÎNTELEGEREA și INTERPRETAREA textului / Studiul aprofundat

- se realizează prin *contactul direct cu textul literar*, prin *lectură*, și cuprinde **toate activitățile care conduc la descifrarea acestuia**, premisă a interpretărilor ulterioare, prin descoperirea unor semnificații.

1. ÎNTELEGEREA textului:

- **Prima lectură**, numită și *lectură sensibilizatoare /afectivă*, este efectuată, în general, de profesor, la clasele mici, dar elevii din clasele mari alegimnaziului, care au aptitudini, pot realiza ei prima lectură.

Sunt situații în care profesorul solicită ca textul să fie lecturat de fiecare elev, în gând, folosind tehnica SINELG.

Lectura unui text literar impune un *ton fundamental*, respectarea *pauzelor gramaticale, logice și psihologice*, accentuarea anumitor cuvinte, un *ritm lent sau rapid*, în funcție de conținutul textului. Pentru o *lectură expresivă* este necesară o bună cunoaștere a textului, un timbru al vocii și dicție potrivite.

De obicei, elevii urmăresc lectura textului vizual și auditiv, fără a fi solicitați să îndeplinească alte sarcini, cum ar fi, de exemplu, să-și noteze cuvintele pe care nu le înțeleg. Cuvintele care pot „bloca” înțelegerea textului, se explică înainte de începerea lecturii.

În situația în care textele sunt foarte lungi, de exemplu la clasa a VIII-a, *se combină lectura selectivă cu rezumarea fragmentelor* care nu se citesc în clasă.

Prima lectură a textului epic provoacă, mai ales elevilor mici, diferite „**reacții emoționale**”(„**raspunsul afectiv**”) care vor fi „valorizate” prin formularea unor întrebări de tipul: „*Ce amintiri v-a provocat lectura? Care sunt întâmplările/evenimentele/personajele care v-au impresionat... și de ce? Cum vă raportați la personaje? Ați fost de acord cu acțiunea lor? Ați fi procedat la fel? Dacă nu, cum ați fi procedat?*” etc.

După prima lectură se urmărește **descifrarea textului** și se realizează prin **lectura aprofundată** care, în funcție de vârstă elevilor, conduce la descoperirea aspectelor multiple ale operei literare studiate: *acțiune, personaje, timp și spațiu, structură* etc.

- **Lectura explicativa** -pe unități/fragmente logice(*relectura*) este efectuată de elevii cu deprinderi de lectură și este *urmată de explicarea unităților lexicale* (cuvinte /expresii) necunoscute. Identificarea unităților/fragmentelor logice are în vedere înțelesul și structura grafică, se realizează la început de profesor împreună cu elevii, apoi sarcina de identificare revine elevilor, individual sau pe grupe. După lectura unui fragment, se procedează la **explicarea cuvintelor/expresiilor necunoscute** prin *sinonime/antonime*, dacă acestea există, sau, în cazul cuvintelor polisemantice-în *context*; atunci când sensul nu poate fi dedus din context, profesorul și elevii *crează enunțuri* care să faciliteze înțelegerea. Elevii trebuie să deprindă *tehnica lucrului cu glosarele și dicționarele* de diferite tipuri, pe care să le utilizeze în clasă sau în alte situații. Cuvintele/ expresiile explicate în subsolul paginii de manual sunt și acestea fixate sub aspectul însușirii corecte a formei și pronunției. Se scriu pe tablă cuvintele/expresiile noi împreună cu sinonimele sau contextele în care au fost folosite, insistându-se asupra acelor care vor intra în vocabularul activ al elevilor.

După lectura tuturor fragmentelor textului, se rezolvă, de obicei, exercițiile de vocabular din manual de la capitolul *Descifrarea textului* ori alte exerciții care vizează aspecte fonetice, morfologice, de topică și punctuație etc.

- **Elaborarea planului de text** înseamnă pătrunderea în structura compozițională și îi conduce pe elevi spre o înțelegere globală a textului epic.

În gimnaziu se practică: **planul simplu de text, planul dezvoltat** ori **planul momentelor subiectului operei literare**.

- 1) **Planul simplu de text** se realizează prin *identificarea ideilor principale* pentru fiecare fragment al textului epic, *într-o succesiune logică*. Ideile principale se formulează în relație cu subiectul textului/fragmentului de text și reprezintă „informația cea mai importantă pe care autorul a furnizat-o pentru a explica subiectul”.

Pentru a enunța ideile principale se răspunde la întrebarea: „*Care este lucrul cel mai important prezentat de autor/narator în fragment/paragraf...?*”.

Strategia de elaborare a planului simplu de text se însușește în gimnaziu prin exersare la *lecțiile de comunicare* și parcurge următoarele etape:

- *Delimitarea unităților/fragmentelor logice;*
- *explicarea fiecărei unități;*
- *formularea întrebării;*

- *enunțarea și scrierea pe tablă / în caiete a ideii principale.*

După deprinderea strategiei, profesorul poate da ca sarcină de lucru în clasă, individual sau pe grupe, realizarea planului simplu al unui text epic, folosind *Tehnica jurnalului de lectură cu două/trei secțiuni.*

Enunțarea ideii principale se face *sub forma unei propoziții*, de obicei enunțiativă, printr-un *citat semnificativ*, selectat din unitatea/fragmentul logic sau printr-un *titlu*. Planul simplu de text îi ajută pe elevi să realizeze rezumatul textului epic, în situația de față, dar *strategia rezumării* este utilă pentru comprimarea diferitelor tipuri de texte, favorizând comunicarea eficientă.

- 2) **Planul dezvoltat de text/planul momentelor subiectului operei literare** redă structura textului în detaliu ideile principale și ideile secundare – și ajută la reproducerea amănunțită a textului. Deprinderea de a formula ideile secundare se formează treptat, elevii fiind conduși prin întrebări de felul: *“Ce date oferă fragmentul de text despre ideea principală? Ce alte informații ne mai oferă textul...?”* etc.

- *Reproducerea conținutului textului* se concretizează în rezumarea acestuia, care se poate face oral sau scris, în clasă sau acasă. Este o modalitate folosită frecvent în gimnaziu, de elevii din clasele mai mici (cl. V-VII) care, ghidați de planul simplu / dezvoltat, urmăresc firul acțiunii operelor epice. Profesorul îndrumă elevii spre o exprimare originală, fără utilizarea excesivă a „cuvintelor” naratorului / autorului. Exersarea tehnicii de rezumare, adică de comprimare a unui text, se face prin diferite tipuri de exerciții realizate oral sau scris, individual sau pe grupe, prin extindere la alte tipuri de texte (texte nonliterare).

- *Acțiunea și momentele acțiunii* operei literare sunt conținuturi ale învățării pe care programa de gimnaziu le prevede. Studiul textului epic trebuie să fie însoțit, din primele clase ale gimnaziului, de *activități care au ca obiectiv clarificarea noțiunilor de autor/narator, lector/narator*, noțiuni pe care, elevii le confundă.

Acțiunea va fi înțeleasă și definită ca „o **rețea conceptuală care cuprinde: acțiunea propriu-zisă, agentul acțiunii, scopul pentru care este realizată, motivele și circumstanțele**”.

- **Momentele acțiunii/subiectului** („timpul ficțiunii”) operei literare sunt intuite de elevii mici, dar ele se definesc abia în clasa a V-a, prin acumularea unor cunoștințe despre structura operei literare, despre organizarea cronologică a evenimentelor în textul epic.

Programele actuale de limba și literatura română propun două modele de abordare a acțiunii / momentelor subiectului:

1. modelul organizării „timpului ficțiunii” cuprinde: *expozițiunea, intriga, desfășurarea acțiunii, punctul culminant și deznodământul.*

2. schemă canonică sau schemă cvinară, care cuprinde, ca și primul, cinci momente:

- *starea/situația inițială;*
- *stare de echilibru ce precede declanșarea acțiunii;*
- *complicația sau forța perturbatoare/ cauza care modifica situația inițială* – prezentarea faptelor care schimbă starea de echilibru;
- *dinamiaca /desfășurarea acțiunii* – parcurgerea principalelor evenimente;
- *rezolvarea situației dificile sau forța echilibrantă* - evenimentul care pune capăt situației tensionate;
- *starea/situația finală* - noul echilibru.

Elevii sunt conduși să descopere momentele acțiunii operelor studiate, cu precizarea că **nu orice text se supune aceleiași structuri canonice**, iar demersul didactic va avea în vedere particularitățile fiecărui text.

- **Timpul și spațiul acțiunii**

Recunoașterea în textele literare a indicilor temporali și spațiali este o activitate accesibilă elevilor, chiar dacă, în clasele mari ale gimnaziului, elevii sunt solicitați să stabilească diferite corelații, atunci când narațiunea se desfășoară în planuri paralele, să surprindă semnificații din neprecizarea sau deformarea timpului sau absențadeterminării spațiale în unele opere epice precum: fabula, parabola, legenda, basmul etc.

- **Personajele**

Identificarea, clasificarea și caracterizarea personajelor sunt activități de înțelegere a locului și rolului acestora în acțiunea operei literare. Elevii își însușesc criterii de clasificare, din primele clase ale gimnaziului, în funcție de care, personajele sunt:

- principale (protagoniști)/secundare/episodice, figuranți;
- individuale/colective;
- statice/dinamice (în evoluție) etc.

Lecturând cu atenție textul, elevii surprind, rând pe rând, *elementele care definesc personajele și completează fișa de caracterizare*. Ordinea desprinderii trăsăturilor poate fi dictată de parcurgerea firului narativ sau de alte criterii. Principalele modalități de caracterizare pe care elevii de gimnaziu și le însușesc sunt:

- *Caracterizarea directă* - se realizează pe baza informațiilor care provin pe diferite căi:
  - direct de la narator: portretul fizic/moral;
  - de la alte personaje;
- de la personajul însuși, în monologuri sau dialoguri (autocaracterizare).
  - *Caracterizarea indirectă* - constă în desprinderea trăsăturilor din:
    - nume/apelative/porecle;
- fapte, atitudini, reacții pe care cititorul le descoperă;
- poziția socială: vestimentația, locuința, limbaj;
- relațiile cu celelalte personaje etc.

- *Caracterizarea prin comparație* - solicită din partea elevilor capacitatea de analiză, comparare, disociere șierarhizarea trăsăturilor; se poate realiza prin asemănare sau prin antiteză. Trăsăturile se desprind fie paralel, fie succesiv. Subliniem, încă o dată, importanța surprinderii și a absenței unor informații legate de personaj și găsirea semnificațiilor.

Sistematizarea informațiilor despre personajele unei opere literare se poate reprezenta grafic printr-o „rețea”, alcătuită frontal, împreună cu elevii, sau prin activitate pe grupe, după modelul: (Personaj Principal / Personaje episodice / Personaje Secundare / Figuranți:)

Pentru a-i obișnui pe elevii mici de gimnaziu să identifice corect trăsăturile personajului, profesorul poate realiza o „**fișă de identitate**” pe care elevii o completează prin activitate individuală sau pe grupe).

Completarea aceleiași fișe, transformată într-o „**fișă de control**” și evaluarea - făcută de profesor / coleg - informează asupra felului în care elevul a surprins profilul personajului.

Fișa de control -Procedee de prezentare

- Profilul personajului
- Informații prezente
- Informații absente

- Cine este personajul?
- Nume
- Portret fizic
- Portret moral
- Apartenența socială
- Ce săvârșește personajul?
- Faptele
- Rolul în acțiune
- Relații cu celelalte personaje

Cum mă raportez la personaj?

O astfel de fișă poate fi folosită doar la clasele a V-a - a VI-a. Se atrage atenția asupra importanței „reflecției” asupra personajului prin găsirea unui „răspuns personal” la ultima dintre întrebări.

2. INTERPRETAREA textului este etapa în care, continuând *studiul aprofundat*, elevii găsesc posibile semnificații diferitelor elemente ce compun textul literar.

Lecțiile/secvențele de interpretare sunt posibile numai dacă înțelegerea „literală” s-a produs, pentru a putea face conexiuni între elementele întregului sau între textul discutat și alte opere literare. **Întrebările de interpretare sunt întrebări problematizante, deschise** și vizează răspunsuri diferite. Formularea întrebărilor de acest tip stimulează gândirea și imaginația, conduc la discuții/dezbateri care grupează elevii în funcție de opțiuni. Acest lucru este posibil la clasele mari ale gimnaziului, când elevii sunt capabili de interpretări multiple și abordări interdisciplinare (vezi *Metoda conversației*- tipurile de întrebări în relație cu textul literar)

Secvențele de interpretare succed, de obicei, celor de înțelegere a textului în detaliu prin folosirea diferitelor strategii (vezi activitățile de înțelegere), dar se pot realiza simultan cu cele de înțelegere, exemple de tehnici didactice pot fi:

a), **„Regruparea semnelor”**:

- structurarea campurilor lexicale ;
- harta personajului (reprezentare grafică a personajelor și a relațiilor dintre ele);
- selectarea unor constante ale textului; ex.: „*Selectați descrierile satului Saraceni*” din nuvela *Popa Tanda*” ; „*Selectați fragmentele ce prezintă probe prin care trece Fat-Frumos*” etc.;

b), **„Clarificarea zonelor de indeterminare”** – locuri din text în care lipsesc informațiile care se pot constitui în „plus de sens” :

c), **„Rostirea nerostitului”** (după Myszor și Backer) : ex.: „*Scrieti ce gândesc personajele și nu spun.*” ; „*Exprimați ceea ce gândesc celelalte personaje despre erou*” etc.

d) **„Interogarea autorului”** sau **„interogarea textului”** presupune identificarea blaturilor textuale din text. Elevul nedumerit de ambiguitatea și imprecizia textului se întreabă ce a vrut să spună autorul

e) **Producerea de text împotriva textului**: -redactarea unor parodii; realizarea unor „extensii” ale textului (*Ce s-a întâmplat după..?*);

f) **Rescrierea unor fragmente** (rescrierea incipitului, a finalului etc.).

Elevii mici sunt solicitați să găsească semnificații unor aspecte ușor de sesizat, potrivit vârstei și informațiilor pe care le dețin, experienței lor de viață. Manualele formulează astfel de întrebări: „*Plecarea la Socola este doar o despărțire de sat și de locurile natale sau semnifică și trecerea într-o altă vîrstă?*” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*).

- clasa a VI-a; „Ce semnificație are scena finală a nuvelei, în care, alături de părintele Trandafir și soția sa, apar următoarele două generații ale familiei?” (I. Slavici, *Popa Tanda*)
- clasa a VIII –a; „Literatura și matematica par două domenii fără nici o legătură între ele. Sunteți sau nu de acord cu această afirmație? Argumentați printr-o discuție în grupuri de câte cinci elevi” (M. Eliade, *Corigenta*, clasa a IX).

Concluziile profesorului trebuie să evidențieze „polisemantismul textului”, posibilitatea de a găsi interpretări variate.

III. REFLECTIA

Reflecția, ca etapă finală a studierii textului literar, înseamnă „a ieși din lume a textului și a obiectiva experiența de învățare” : Care sunt noile achiziții făcute de elevi? La ce folosesc? Cum pot fi corelate cu alte tipuri de texte / cu alte tipuri de comunicare / cu alte arte? (elevii pot dramatiza un fragment de text sau îl pot transpune în bandă desenată, etc.)

Lucrările de didactică propun modele de structurare a parcursului didactic pentru receptarea textului epic, adaptabile în funcție de vârsta elevilor, de specificul textului, de speciile epice vizate.

În acord cu cerințele programei și cu tratarea conținuturilor în manualele alternative, Alina Pamfil (p.202) prezintă următorul model:

- Date generale despre text (autor, an de apariție, specie): *Ce text?*
- Tema textului : *Despre ce ? Cine prezintă evenimentele? Din ce perspectivă? : instanța naratorială, viziune;*
- Care sunt evenimentele? Cum sunt prezentate?: *Ce? In ce mod?*
- Care este timpul și spațiul în care se petrec? Cum sunt conturate?: *Când are loc acțiunea? Unde are loc acțiunea?*
- Care sunt personajele? Cum sunt ele realizate / create?: *Cine face acțiunea?*
- Ce semnificații generale putem atribui textului?: *Cu ce scop?*
- Care sunt efectele asupra cititorului ? : *Ce efecte ?*